

AZ ÁRULKODÓ NYELV

Janus Pannonius erotikus epigrammáiról

ARANY LAJOS

Bizonyos, hogy még a frivolításra, kicsapongásra leghajlamosabb harmadik évezred-beli középiskolások is összesúgnának és -néznének, ha a katedra irányából a tantervi korlátokat – a lehetőségekhez mért teljességre törekvés érdekében – áthágó tanár szájából ilyen szavak röppennének feléjük:

*Mért áhítja a fűtykös a puncit, a puncit a fűtykóst?
– ennek a jámbor nép így magyarázza okát:
akkortájt, amikor Prometheus ós-szüleinket
gyúrta agyagból, még egyfele járt a keze.
Nem formált testrészt, amitől szétválík a két nem,
s mellyel az emberi faj újrateremti magát.
Majd azután később, hogy a természet legyen úrrá,
más-másfélékké tette az embereket.
Úgy, hogy emennek öléből egy keveset kiszakított,
s tette a másik lény lába közé e csomót.
Most ama vájat folyton kergeti ezt a csomócskát,
És e csomó folyton visszakívánja helyét.¹*

Ha nem kötött, előre pontosan tudható tananyagú órán, hanem egy-egy szabadabb, ismeretterjesztő foglalkozáson hangzik el ez a disztichonokból építkező költemény, a kamasz diákok – csodálkozásuk közepette – korántsem biztos, hogy azonnal rájönnek: e sorokat nem ókori római hedonista poéta, de nem is valami tizenkilencedik század végi, füledt erotikájú szalonból – netán vöröslámpás házból – éppen kilépett (vagy oda betérni vágyó), titokban efféle témájú verseket faragó botrányköltő, még csak nem is napjaink valamely szabadszájú rímestere, hanem egy vérbeli magyar *humanista*, *Janus Pannonius* írta – eredetileg latinul – még kamaszkorában, az 1440-es évek végén, az '50-esek első felében *Ferrarában*. Abban a városban, amelyet *Guido Piovene* légiesnek, de egyben kéjsóvárnak, a legérzékibb és legszabadabb itáliai városnak írt le; s jellemzését ráadás-

---

¹ *Súlyos és kellemtelen kérdés.* Csorba Győző ford.

képp megtoldotta azzal a statisztikai adattal, hogy *Ferrarában* – a latinul verselő serdülő poeta hajdani tanulóállomásán – a legtöbb a törvénytelen gyerek.²

Az irodalomtörténet régi megállapítása – s igaz, pontos fogalmazása – szerint *Janus Pannonius* nem vetette meg az egészséges érzékiséget.³ Hogyan is mondhatott volna ellent egy tizenéves ifjú a vér szavának egy olyan atmoszférájú közegben, amelyről *Piovene* beszél? S hogy tényleg egészséges erotika fűtötte a költőt, annak remek „olajnyomatait” a nemegyszer igen szaftos epigrammái, köztük az idézett *Súlyos és kellemetlen kérdés*. Az itt ismétlődő *folyton* határozószó pusztá jelenlétéből közvetetten érzékelhető – az erősítő, nyomatékosító duplázásra nem tekintve is kiolvasható –, hogy ez a frívol kamasz szembeszáll kora mindennemű, az erkölcsre hivatkozó felháborodásával, morgolódásával. Nem volt persze nehéz szembefeszülnie, hiszen mint – Huszti József alapozó könyvére hivatkozva – *Szalay Károly* írja: „Az igazi, a szenvedélyes és következetes obszcénvers- és Beccadelli-ellenzők a szerzetesi kolostorokon belül forrongtak. Tehát bizonyos értelemben a humanistáktól elszigetelten.”⁴ A költemény kiemelt helyű – második – szava (*áhitja*) pedig a korban legalább olyan szentségtörésnek számíthatott az álszentek szemében, mint jó néhány évszázad múlva *Ady Új versek* kötete nyitóciklusának címe: „*Léda asszony zsoltárai*”. – Zsoltár egy asszonyhoz? – fakadhatott ki a 20. század eleji talmi erkölcs szószólóinak hangos hada. – „*Áhitja?*” – zsörtölődhetett, röföghetett az aszkézist hirdető 15. századiak – bizonyára szintén nem csöndes – serege. S ugyanígy gondolhatta *Janus* pajzán versét olvasva a későbbi évszázadok bármelyikének álerkölcös világa. Szemszögükből joggal: az „*áhit*” [öhajt], [kiván] igéből képzett *áhitat* főnévnek mint a szakrális szókincs részének *pajzán* versbe iktatása – nem elég, hogy a szeretkezés folytonos vágyát és jogát hirdeti – még glorifikálja is az aktust. Az meg főleg megütközést válthatott ki némely befogadók körében, ahogyan másutt – mindennek a tejejébe – a nemi érintkezés számszerűségének hangoztatásától sem riad vissza a költő: nem átaljja skandalizáló versbe szedni – minő skandalum! – *Ursus* szerelmi teljesítményét, méghozzá a modern tudósítók pontosságával... A „*fajtalan*” fiút ugyanis nem akármilyen kéjvágy hevíti: *Nyáréjen ha talál egy pajzántestű leányra, / meg se kottyan akár sorra kilenc ölelés*.⁵ De maga a költő, legalábbis a lírai én (amely ezekben az epigrammákban meggyőződésünk szerint azonos a szerzővel) sem akart nagyon lemaradni... Mint a saját nemi vérmérsékletét jellemző alábbi sorok tanúskodnak róla, a mérhető teljesítménnyel a beszélő magáról szólván is szeret kérkedni. Ügyel rá, hogy *Ursus* nemi étvágyánál az övé se látsszék csekélyebbnek, csak éppen ő nem a szám, hanem – varietas delactat – az idő mértékével iparkodik leejteni az olvasó állát: *Ó, de dühös vagyok én! Mindzso ha kerül közelembre, / tüstént rászállok, s csak nem unom soha meg*.⁶ Persze, kérdjük: a

---

² *Az Utazás Itáliában* (1971) című könyvet idézi: Nemeskürty István: *Diák, írd magyar éneket!* – A magyar irodalom története 1945-ig. I–II. Gondolat, Bp., 1983. I. 75. p.

³ Gerézyi Rabán: *Janus Pannonius*. (1.) In: *A magyar irodalom története* (három kötetben) I. Gondolat, Bp., 1964. 40. p.

⁴ *Szalay Károly*: Erősz és satíra. *Janus Pannonius* epigrammái. Kortárs, 1999. 1. sz. A hivatkozott mű: Huszti József: *Janus Pannonius*, 1931.

⁵ *A fajtalan Ursusról*. Kurcz Ágnes ford.

⁶ *Magamagáról*. Csorba Győző ford.

történelem bármely szakában vajon melyik kamasz nem ugyanígy érzett, s – ha alkalma nyílt rá – tett is?

S noha része ezeknek az epigrammáknak a szám nagyságával, az idő hosszával, az extenzivitással, a szerelmi atlétasággal hivatkozás, mégis: a temperamentum, illetve az intenzív teljesség verssé élése még lényegesebb a beszélő számára, sőt utal arra, hogy az ő – mint egyéniség! – nemisége másokénál magasabb rendű, azaz korántsem a gépies, az ösztön vezérelte és uralta szexuális viselkedést, a biológiai kielégülés öncélú hajhászását pártolja. Ellenkezőleg: olyan barátnőt szeretne, aki nem az eredendő, meglévő – tehát afféle passzivitást, lelki restséget sugalló, bárkire jellemző – adottságaival, hanem egyéniségből fakadó és/vagy elsajátított, tanult tulajdonságaival, lelki érettségével hat rá: *Hogyha velem fekszik, legyen ingerlő, fenekedvű, / nem fontos, hogy túl szép legyen és szűzies. / Hatni ne kislánykodva, ijedt sutasággal akarjon: / mindennél inkább kell bujasága nekem.*⁷ Azaz: az intelligencia a szexualitásban is fontos volt a számára!

Szó sem lehetett akkor még a mai értelemben vett szerelemfilozófiáról, illetve szexuálpszichológiáról. Meg egyáltalán: miért is filozofálna, pszichologizálna bármely korban tudatosan egy akár nagyon tehetséges kamasz is a szerelmen? De ő művész! Ezért bukkannak fel ebben az epigrammaköltészetben modern kérdések, gondolatok. Olyanok, amelyek – noha például *Faludy György Test és lélek* című műfordításkötetének tanúsága szerint a nemiség *Janus* előtt és azóta is mindig foglalkoztatta a költők, írók fantáziáját – többnyire majd csak a 20. században válnak a szerelmi költészet vállalt témáivá. Ilyen a kölcsönösen örömet szerző konzummálás vágyának, illetve megélésének versbe emelése. *Janus* a modern idők eszményi természetességű, azaz önzetlenségre törekvő szexualitását vetíti előre: érvek sorával győzködi az aktus felemelő voltáról kedvesét, hogy végül egyetlen versmondatba sűrítse a kölcsönös gyönyörserzés vágyával áthatott, érzelmekkel megélt testiség gondolatát, allúzióját: *Ez neked is nagy élvezet lesz⁸ – írja Ágneshez, arra biztatva a hölgyet, ne szabódjék, igyekezzen megszabadulni szüzességétől. Érvelés közben a versmondatokat bőven fűszerezi humorral, érzékeliük a beszélő elevációs tudatát, felülemelkedettség-érzését, azt, hogy ez a humanista úgy tud udvarolni, hogy megőrzi méltóságát... (Egy pillanatra sincs itt jelen afféle középkori trubadúr-kiszolgáltatótságot, a beteljesülésnek egyedül a női szeszélytől való függése. A versbeszéd alapján mellérendelt a pár mindkét tagja.) Az ő (testi – s lelki) szerelemeszménye rokon a mai (és mindenkori) ember által vágyott teljes összefonódással, feloldódással, egygyeolvadással: ... életem, én, addig vágnálak ölelni, / míg a futó repkény fönt van a tölgy derékán; / akkor szünnélek csak meg csókolni, ha már a / kagyló kagylóját önmagahagyja oda.*⁹ S – újabb példaként – mily szemléletesek e sorok is: *Egybefonódik a két pározó kigyó s oly erősen, / minthacsak egy testből nőne a két kicsi fej. / Én meg, Laelia, úgy*

⁷ *Milyen barátnőt szeretne?* Csorba Győző ford. Efféle sorokat olvasva valószínűleg még a mai, szabados, atomkori tizenéves is nyelne egyet, mint a *Súlyos és kellemtlen kérdést* feltevő, itt elsőnek idézett verset pásztázván... S netán megjegyzné magában: „tök jó fej lehetett ez a *Janus*”. A diákok többsége persze aligha mondhatna ilyesmit, mert efféle versekről nem beszél nekik senki, sőt olyan személy sem igen akad, aki ezek létezésére a fiatalok figyelmét felhívna... (Tán fél, hogy erkölcsrontónak nézik...)

⁸ *Egy leánnyal szeretne lefeküdni.* Csorba Győző ford.

⁹ *Szintén barátnőjéről.* Csorba Győző ford.

vágyom veled összefonódní, / hogy ne legyen többé még a fejünk se külön.¹⁰ A kötődésre, egyévolvadásra más kitűnő példát is említhetünk: *Vénusz láncai bár úgy kötnek a szeretőket, / Mint ahogy a nőtény- s kankutya összeraad.*¹¹ A pusztá ösztön vezérelte szexualitásnak éppen a – fok-mértékhatározóinak is felfogható – módhatározói alárendelő, hasonló sajátos jelentéstartalmú mondat mellékmondatába parancsolásával, a profán testiségnek (*összeraad*) a lelkivé párlásával, sőt mitikusá, szakrálissá növesztésével (*Vénusz*), az *ösztonszerű* hasonló erejének a *lelkiséggel kísért* hasonlított erejére való átvitelével hangsúlyozza erősebben az emberi szexualitás minőségi voltának esélyét.

Korántsem valamiféle *pornográfia* (a szex, a szexualitás obszcén ábrázolása) vagy *obszcenitás* (trágár, szeméremsertő magatartás, illetve a nemiség ilyen szavakkal illette, közönségességre valló kifejezések használata társas kapcsolatban) tehát e költészet lényege: hanem az *erotika*. Vagyis a lelkiséggel, szellemmel is áthatott, áhitatra képes együttlétek sora. Szalay Károly e három szó értelmezése közben utal arra, hogy az erotika fogalomkörébe tartozik pl. az *élvezetes* és *gyönyörkeltő* mellett *szerelmes* is!¹²

Modern jegy a kielégíthetlenség is, illetve az ezzel összefüggő – majd csak a 20. században kifejtett – „*nemek harca*”-gondolat, a „*gyönyörű teher*”¹³ egy fajta reneszánsz kori változata, s a férfi-nő kapcsolat mint öröm s egyben probléma, harc felvetése, a két nem örök egymásra utaltsága (vö. a dolgozat elején említett *súlyos és kellemetlen kérdés*-sell). Egy, a kérdés közepébe találó *Karinthy Frigyes*-aforizmával szólva: „*Férfi és nő hogy érthetnék meg egymást? Hisz mind a kettő mást akar – a férfi a nőt, a nő a férfit.*”¹⁴ S mint Szalay Károly utal rá: „*A Lucia-sorozat a hölgy mohó telhetetlenségét és illetlen viselkedését gúnyolja. E versekkel érintkeznek azok, amelyekben a szeretők kielégíthetetlenek, és füvel-fával lefeküsznek. Közülük a legközismertebb a Sylvjáról szóló epigramma.*”¹⁵ Közelít a „*nemek harca*” századokkal későbbi problematikájához a lírai alany barátnőjéről írott kétsoros (*Bár Procolusnál is tehetősebben herebélek: / Szertelen étvágyad nem lakatom soha jól*¹⁶), vagy az az epigramma, amelyikben egy buja kéjhölgyet, „egy fehérmájút” vádol szexuális önzőséggel: „*...Repkénynél szorosabb ölelésed, a csókod a kagylót / Múlja felül, besegít nyelved, a kéz, a farod. / Ám amikor szétárad a gyors kék, Lúcia, rajtad: / Már ez elég, liheged, már ez elég, jaj, elég. / Mért lankadsz már most? mond, Lúcia, mért hagyod abba? / Dákóm még meredez, ez neki még nem elég.*”¹⁷ Ugyanez egy másik fordításban: „*...Repkény így nem ölel, kagyló így nem tapad egybe, / szorgos a markod, a szád, friss a farod, kicsikém. / Ám, amikor kielégültél már, s únod a hajtást, / egyszeriben: „Ne tovább!”– így nyekeregsz – „Ne tovább!” / Mért ne csinálnánk hát? Mit iparkodsz úgy befejezni? / Lúcia, várj addig, míg nekem is sikerül.*”¹⁸ Az idézett vers még a korszerű pszichológián (és életgyakorlaton) nevelkedett mai embert is képes

¹⁰ Laeliához. Csorba Győző ford.

¹¹ Barátnőjéhez. Csorba Győző ford.

¹² Szalay Károly: i. m.

¹³ V. ö. Simon István verskötete címevel: *Gyönyörű terhem* (Szépirodalmi, Bp., 1976.)

¹⁴ A *Capillária* terjedelmes bevezetője (Levél H. G. Wells-hez) fölél mottószerűen illesztett aforizma

¹⁵ Szalay Károly: i. m.

¹⁶ Barátnőjéről. Csorba Győző ford.

¹⁷ Egy buja kéjhölgyre. Csonka Ferenc ford.

¹⁸ Egy fehérmájúra. Csorba Győző ford.

szembesíteni élő kérdésekkel: felveti az emberpár eltérő nemi temperamentumának problémáját, s az utóbbi fordítás nyelvi nyitottsága a férfi- és női test különböző nemi működési mechanizmusának bonyolult kérdéskörére éppúgy utal, mint a nemi élet összetett időproblémáira (pl. az orgazmus szinkronitására). Mondhatni: modern vers tehát! Évődést, nemi küzdelmet hoz hírül egy harmadik epigramma is: *Én akarok, – te nem; én nem, – hát pont akkor akarsz te. / Tisztázzuk, Liberám, végre: mikor mit akarsz.*¹⁹ Mintha ultrasebesgű, semmire rá nem érő korunk – a folytonos időzavar feszültségével terhes – szerelmi élete köszönne itt az olvasóra... (Mennyire megbotránkozathattak e versek még a 20. század elején is olvasókat, olvasó „hivatalosságokat”! Sőt lényegében máig tabu az efféle probléma nyílt boncolgatása – így például az iskolafalak között, tizenévesek számára – mind az irodalomról, mind az életről szólva.) Az említett motívumok egészen a 20. század kapujáig érnek, a 19. század végi modern szerelmi líra problematikájáig, így a *Telekes Béla* felvetette „csak gyöttrő kéj, nem üdv az, amit érzünk”²⁰-féle lelki kielégít-(het)-etlenségig, az igazán csak a 20. századi költészetben – pl. Ady: *Csókokban élő csóktalanok* (Pállott harctér szegény testünk / S jaj, örömré hiába lestünk”) vagy *A fehér csönd* című versében („*Karollak, vonlak s mégsem érlek el!*”) megfogalmazott gyötrelmig lendítik a képzeletet.

Janus Pannonius erotikus versei – eszményként – tehát nő és férfi közötti, eredendően természetes vágyaktól fűtött, kölcsönösen kielégítő, szenvedélyes, érzelmekkel, lelkiséggel is áthatott, áhítatra képes nemi életre szavaznak. Vagyis – ismételjük – *erotikus* epigrammák. *Szalay Károly* etimológiai, értelmezési analízise valószínűsíti, hogy az *erotikus* szó „a természetes, heteroszexuális szeretkezéssel kapcsolatos szó elsősorban”.²¹ S látjuk: a reneszánsz kamaszköltő felveti, sőt a maga módján körül is járja a férfi és nő közötti nemi küzdelem lényegét. Ám erotikus epigrammáinak beszélője „nem híve a szélsőségeknek, a túlzásoknak. Semminek, ami nem természetes. Habitusa eleve az ésszerűtlen ellentmondások fölismerésére és tagadására van hitelesítve, s ennek következtében megnyilatkozásai jobbra gunyorosak, szatirikusak.”²² Tehát „vitatott, átkozott, elítélt erotikus epigrammái a magyar civil, világi szatíra történetében a jellem- és az erkölcszatíra kezdetei”²³. Természetes hát, hogy az aberrációkat, a perverzítást az öncélú szexualitást maró gúnnyal, szarkasztikusan (nemegyszer öngúnnyal!) illeti a beszélő. (Az öngúnyra lásd: *Drága Telesphorusom, mérges pör dúl miközöttünk, / mégse a sok buta vád, döntőn ügyünkben az ágy. / Mit habozunk? Bizonyítok: hagyd útjára dorongom. / S nem sínyled te se meg, hogyha alám fekszől.*)²⁴ Ám amit nem ítél természetesnek és egészségesnek, legtöbbször eltaszítja magától, distanciózza. (Egészségesnek és természetesnek – épp e versek tanúsága szerint – a reneszánsz idején is lényegében ugyanaz számított, mint ma, eszményi természetességűnek *Janus* is egy férfi és egy nő testi-lelki-szellemi összeolvadását véli.) Míg *Ursus* idézett teljesítménye részint elismerést is kiválthatott

¹⁹ *Liberához*. Csorba Győző ford.

²⁰ Idézet a *Csalódás* című *Telekes Béla-versből*, amely több mint egy évtizeddel *Ady Új versek* című kötetének megjelenése előtt, 1894-ben keletkezett.

²¹ *Szalay Károly*: i. m.

²² *Szalay Károly*: i. m.

²³ U. o.

²⁴ *A fájtalan Telesphorusához*. Csorba Győző ford.

belőle, hiszen a duzzadó fizikai erőnek szóló elismerő fejbólintás a mindenkori kamaszokra, vagy épp sülőd leányokra éppannyira jellemző, mint az egymás *fizikai, biológiai* teljesítményére való rálicítálás vágya. Ám *Ursusba* az ifjúnak biszexuális hajlamaira és tevékenysége utalva már egyértelműen belecsíp: *ha legényt lel, s már hét fart széttűrt a dorongja, / vigan tűri, hogy ők rajta tegyék ugyanezt.*²⁵ A *fajtalan Leóra* írott epigrammában a nevezett férfiú ténykedését pedig – fokozással – egyenesen kigúnyolja, helyzetkomikumot idézve elő: *Egyszer nőt játszik, máskor meg férfiszereplő, / hátulsó fele ám tűri, el is viseli.*²⁶ Ugyancsak pontosan érzékelteti ezt a komikumot egy másik fordítás: *Hol nőt játszik a párosban, hol férfit (ilyenkor / persze a hátsóját dugja becére) Leó.*²⁷ Egy másik *fajtalanra* pedig ilyen sorokat szór: *Sem mást, sem magadat te hág-ni, -atni / Nem tudod, noha néha úgy szeretnéd, / Mert tested maga semmi más: nyílás csak.*²⁸ Íme, a pusztá vegetáció elutasítása mint a minőségi szerelem közvetett védelme! A lelkivé nőni végképp lehetetlenné vált szex előbb-utóbb a pusztá biológiai funkcióit sem képes betölteni, így a saját elnevezését is megkérdőjelezi, nevetségessé válik. Így hát megkapja a magáét a *farcicerét javalló Linus* is, aki „a fiukat szerette, s ezt a ténykedését – állítólag ördögűzésnek minősítette”²⁹: *Iszkol az ördög – ilyent magyarázol – a farcicerétől. / Hát, ha igaz, mért nem farcicerél kicsi, nagy?*³⁰

Megfricskázza az öncélú bujálkodást, a lelki szerelem élésére való képtelenséget, a házasságtörők gúnyolásával pedig közvetetten ugyancsak a minőségi, a nem pusztán testi párkapcsolat mellett tör lándzsát: *Míg más ágya ropog, ledér, alattad, / Nőd ágyát, Severus, nagyon kiméled. / Mint Hodus, ki aszút ihatna otthon, / s a szomszéd lebukjokba jár vedelni.*³¹ E két férfi a beszélő szerint talán maguk ellenére is cselekednek az öncélú – vagy annak tetsző – szex üzöiként. Mert a metaforikus képpel – aki noha „aszút ihatna otthon”, mégis „a szomszéd lebukjokba jár vedelni” – vajon nem azt érzékelteti-e Janus, hogy magának árt, aki így cselekszik? Szerinte az illető a saját – egyébként valahol mélyen meglevő – igényeit („aszú”) szállítja le, önmaga testi-lelki minőségét rontja (a „*lebukjokban vedel*” – a szöveg kifejtettségében is nyilván valami rossz csiger képét idézi az olvasó lelki szemei elé). Nem egészséges – a beszélő szavával ledér – viselkedésű az ilyen cimbora, mert fű alatti tevékenységét még csak nem is az sarjasztja, hogy hiányt szenvedne a nemi életében, hanem valami önsorsrontó szenvedély. Tehát ha a lírai alany a szűz Ágnesnek a szexbe való bevezetését természetesnek tartotta (*Ágnes, add, amit adsz uradnak is majd; / légy nyugodt: kicsi sem kopik le róla*³²) – hiszen nem vétek az örömszerzés: ellenkezőleg –, *Arbus* és *Crispus* mentalitását már vétőzza: a „*tílos szerelem*” hajszojára gúnyos kérdésözönt zúdít, azaz megkérdőjelezi viselkedését, mondhatni, etikátlannak minősíti azt: *Mért koslatsz még Crispusnál is jobban a szomszéd- / asz-*

²⁵ A *fajtalan Ursusról*. Csorba Győző ford. V. ö. az 5. hivatkozással.

²⁶ Kurcz Ágnes ford.

²⁷ Csorba Győző ford.

²⁸ *Egy fajtalanra*. Csonka Ferenc ford.

²⁹ Gerézdi Rabán: Janus Pannonius. (2.) In: *A magyar irodalom története I.* Főszerk. Sötér István. Bp., 1964. Akadémiai, 232. p.

³⁰ A *farcicerét javalló Linusra*. Csorba Győző ford.

³¹ *Egy házasságtörőre*. Csorba Győző ford.

³² *Egy leánnyal szeretne lefeküdni*. Csorba Győző ford.

szony után, Arbus? Mért nem a nőd öle kell? / Ellankaszt-e talán a szabadság és a jogos kéj? / S nem hergel-e föl egyéb, mint a tilos szerelem?³³

Idéztük: nem volt ugyan fontos az erotikus epigrammák lírai alanyának, hogy túl szépen legyen a kedvese, ám a festék, a ruha, a díszek által – jótékonyan – még el is rejtett csúnyaság (tehát az álság, a talmiság) taszította. Taszította a látszat mögötti lényeg csúfsága is: *Úgy tűnt, Alkméné vagy Andromakhé, aki elélem állt, / oly cselesen dagadó, csábteli volt cicomád. / Ám ha lehúzod a göncöd, Teklám, rémes a látvány: / egy behemót, csupa csont, tolla kihullt bagolyé.*³⁴ Egy efféle negatív vizuális (s lelki) élmény után nehéz elképzelni, hogy bármiféle kapcsolat létrejött a két fél között... S ebből talán nem erőltetett arra következtetni: méltatlannak tartotta magához válogatás nélkül bárkivel nemi kapcsolatot létesíteni. Mert ha ki is jutottak neki bőven pusztán biológiai kielégülést nyújtó, tehát hamar múló, illanó „élmények” – voltaképp kínzó kielégületlenségek –, az igazi kielégülésre még szomjasabb vágyakat termelő futó kapcsolatok, magát is kikacagva, szövegeit önironikus reflexiókkal telítve teszi nevetségessé az olcsó, tehát az igazi vonzalomtól, a szenvedélyességtől, az áhitattól mentes, netán veszélyes viszonyokat... Orsolya ágyékát négyzer, Lúcia nemi életét még többször illeti maró gúnnyal, szarkazmussal.

Az erotikus versek élményanyagáról, élményi háttéréről kialakított véleményeket összegezve joggal írja Szalay Károly: a „tejet ivó és bordalt író Petőfiről vallott szerepjátszó-elmélet köszön vissza a Janusról kialakított irodalomtörténeti véleményekben”³⁵. Ám Janus élményei ügyében néhány vélemény egymásnak igencsak ellentmond, illetve árnyalja azt az álláspontot, mely szerint egyértelműen szereplíráról volna itt szó. Hegedűs Géza Janus-arc képe azt írja, hogy a költő a „verseinek tanúsága szerint igen változatos szerelmi életet élhetett.”³⁶ Orlovsky Géza úgy látja, „sokszor szinte a pornográfia határait súrolón keresnünk”³⁷. Szalay Károly véleménye ez: a kamaszkori epigrammák „gyöngéden csipkelődőek, kamaszosan hivalkodóak, hencegőek, valóságosan megélt buja élmények nélkül.”³⁸ S az Ursula (Orsolya)-versekről – „amelyek elsősorban a leányzó mindent magába faló, hatalmas vulváját gúnyolják”³⁹ – megjegyzi: „Azt, hogy minő személyes élmény serkentette erre a szikrázó gúnykitörésre, nem tudhatjuk. Önmegtartóztató élete, a lélektan logikája szerint aligha.”⁴⁰ Csorba Győző azt mondja: „bár nincs kizárva, hogy az akkor még egészséges, fiatal Janus – csak formálisan egyházi ember – gyakorlatilag sem vetette meg egészen a női nemet, pajzán verseit kevés kivétellel mégis inkább kölcsönélmények ihlették.”⁴¹ Bán Imre nyitva hagyja a „kölcsönélmény vagy megélt élmény” vitáját:

---

³³ Egy házasságtörőre. Csorba Győző ford.

³⁴ Teklára. Újvári Károly ford.

³⁵ Szalay Károly: i. m.

³⁶ Hegedűs Géza: *A magyar irodalom arcképcsarnoka*. Trezor, Bp., 1993. 10. p.

³⁷ Orlovsky Géza: *A magyar irodalom panteonja – Janus Pannonius*. In: *21. századi enciklopédia – Magyar irodalom*. Pannonica, 2002. 81. p.

³⁸ Szalay Károly: i. m.

³⁹ U. o.

⁴⁰ U. o.

⁴¹ Csorba Győző: Utószó. In: *Janus Pannonius: Pajzán epigrammák*. Szerkesztette, fordította, az utószót írta és a jegyzeteket készítette Csorba Győző. mek.oszk.hu.

„Obszcén, de olykor igen szellemes epigrammákat szentel kamaszkora valóságos vagy kitalált kalandjainak...”⁴² Nemeskürty István és Gerézdi Rabán közvetetten foglalnak állást, olvasatunkban inkább a valóságos élmények meglétére utalnak, mintsem arra, hogy kölcsönélmények lettek volna a *Januséi*. Előbbi ezt írja: „*Ferrarában érték Janust életének legfontosabb hatásai. Korai szerelmi érettsége, az élet gyönyörűségeinek okos élvezete éppúgy innen ered, mint Guarinónál szerzett műveltsége...*”⁴³ Utóbbi az epigrammák jellemzőjeként jelöli meg egyebek mellett ezeket: „nyers szókimondás, az apró részletekben megnyilatkozó tárgyiaság”, s ugyancsak Gerézdi Rabán tollából a *Fohász-kodík*, hogy társai bordélyházba csalták című vers elemzésében ezt olvassuk: „Hová cipeltek cimboráim, hová? – játssza meg az ártatlan ügyefogyottat [...]. Csak nem a fertelmes bordélyházba? S miután rendre leírta az ott tapasztaltakat, kezdi el újra a sópánkodást...”⁴⁴ Csorba Győző úgy látja, „*ma már lehetetlen eldönteni*”, hogy „*társai valóban elcsalták-e egy alkalommal bordélyházba. Előfordulhat, hogy ezt az intézményt is csak hírből ismerte. A befejező sorok mégis inkább arra engednek következtetni, hogy valóban megtörtént eseményről van szó. Hiszen mintha Janus méltatlankodása s fenyegetése, hogy beszámol mindenről Guarinónak, hiteles lenne.*”⁴⁵ S bár Horváth János alábbi állítása mindegyik fenti véleménynél korábban íródott, az idézeteket mégis mintegy szintetizálja. Rendkívül pontos és árnyalt jellemzését kicsit hosszabban, összefüggésében idézzük: „*A humanista költészet forrása nem az egyén valódi élete; épp ez az új műveltség kezdett az irodalomban valami életfölöttit, életen kívülit látnia szellemi gimnasztika oly szabad területét, mely csak a beavottaknak, a hasonló tanultságúaknak kereste kedvét, s fogadta el ítéletét. A mi ferrarai diákunk is élt hát az új szabadsággal egészen a virtuskodásig, pedig hiteles adataink vannak életmódja feddhetetlen erkölcsi tisztaságáról.*”⁴⁶ Csorba Győző utal rá, hogy „*Janus személyes ismerői – egyebek között az egyik Guarino-fiú, Battista, aki évekilig szinte családtagként együtt élt vele vagy Vespasiano da Bisticci, szintén személyes ismerőse – különféle változatokban többször hangoztatták a költő gondolkodásának és viselkedésének feddhetetlenségét.*»*Egész életében igen nagy tisztaság jellemezte.*»*Az a hír járta róla, hogy szűz volt.*”⁴⁷ A gondolkodásnak és az életmódnak az az erkölcsi tisztasága, amelyről a beszámolók tanúskodnak, bizonyára *Janus Pannonius* életidejében is összeegyeztethető volt a kamaszkor természetes szabadságával, a „*virtuskodással*”... Az „*erkölcsi feddhetetlenségen*” pedig nyilván akkor sem aszkézist értettek, nem azt, hogy valaki tartózkodott még az *igényes szerelmi élettől* is! Ezért sem hisszük, hogy szűz lett volna. Mert amint valakiről ennek az ellenkezőjét, így ezt is a legkönnyebb kimondani s elterjeszteni. Ki volt ott? Ki látta? Végül ehhez még annyit: noha voltak korok, amelyek álerkölcst hirdetve még az egészséges nemi életet, illetve a szerelmet is erkölcstelennek próbálták hirdetni, egészséges korok mindig mellette álltak az igaz szerelemnek, vele a természetes érzékiség megélésének.

⁴² Bán Imre: *A magyar irodalom története a romantikáig*. Tankönyvkiadó, Bp., 1980. 28. p.

⁴³ Nemeskürty István: i. m. I. 75. p.

⁴⁴ Gerézdi Rabán: *Janus Pannonius*. (2.) 231. p.

⁴⁵ Csorba Győző: i. m. (Utószó.)

⁴⁶ Horváth János: *Az irodalmi műveltség megoszlása*. Magyar humanizmus. Akadémiai, Bp., 1988. 83. p. (Az 1935-ben megjelent kor-szakmonográfia reprint kiadása.)

⁴⁷ Csorba Győző: i. m. (Utószó.)

Igen változatos szerelmi élet, azaz tapasztalat birtokában keletkeztek tehát, vagy meg-
élt élmények nélkül, az antik, valamint a kortárs humanista minták nyomán, illetve a fan-
táziában születtek ezek a pajzán költemények? Stílszerűen tehát – mint *Babits Mihály*
Erato című fordításkötetének *Colinja* (*Piron versében*) – a kettő között keressük az igaz-
ságot... Vagyis – azt mondjuk, a versekből azt véljük kiolvasni – *Janus Pannonius* nem
válogatás nélkül s nem mértéktelenül élte nemi életét, de nem is lehetett szűz, hanem
egészséges s többnyire igényes szerelmi kapcsolatokat alakíthatott ki. Íme, az *Életkoráról*
című remek epigrammájának részlete, két kiváló fordításban is: *Hangom vastagodik, s*
ágyéka körül kotorászik / már a kamasz; vágytól duzzad a vesszeje is. / Szívem lángba
*borul, ha csupán ránézek a lányra, / forró álmoktól lucskosodik lepedőm.*⁴⁸ Illetve: *Mélyül*
a hangom, az ujjam mind többet kaparászik / lágyékom táján, s mind virulóbb a botom. /
Lányt látok – tűz önt el, reszket bennem a lélek, / s gyakran nedvezi át álmom a gyolcs
*lepedőt.*⁴⁹ E citátum önmagában is ellentmond mindkét, említett szélsőségnek: a *szív*, a
láng meg az *álmok* és a *tűz* meg *lélek* és az *álmom* tagadják az „igen változatos”, tehát az
olcsóságot sem elutasító szerelmi életet, de ugyanígy ellene mond ez a nyílt leírás is
annak, hogy ifjonti élete mentes lett volna a testi kapcsolatoktól.

Ihletforrásként tehát a vergiliusi, martialisi, beccadellis minták követésén túl (vagy
innen) – a valóságos élményekre voksolunk. *Elsősorban a költői nyelv okán.*⁵⁰ Mert az
irodalom nyelve olyan, mint a *tekintet*: lehet, hogy néha – mondjuk elragadtatottságában,
önfeledtségében – túloz, de nem hazudik, illetve mindig árulkodik. A majdani pécsi püspök
kamaszkorának nőktől való érintetlenségét szerintünk eleve tagadja ugyanis az, hogy a
költőnek a nemiségről, az erotikáról írott verseiben erőteljesen érzékelhető a – fentebb
már hivatkozott – szókimondás, a részletek tárgyiassága, az, hogy ezek az opuszok gya-
korta a pornográfia határait súrolják szókimondásban. S fáfolnak mindenféle feltételezett
szüzességet és önmegtartóztatást a „*sanda sejtetések, obszcén utalások, két-, sőt egyér-*
telmű szójátékok”, s az, hogy az erotikus epigrammák „*az olvasóra cinkosan kacsintó, paj-*
zán kamasz-humorral telítettek”.⁵¹ Vétó az is, hogy – mint már szintén idéztük – obszcén,
de szellemes alkotások a lírai műnemnek e rövid remekei. Jellemző hangvételük és szer-
vezőelvük a „*frivolitás és a meglepő fordulatokra, groteszk túlzásokra épített költői techni-*
ka”⁵².

Csorba Győző, a kiváló fordító a kendőzetlen szókimondásról beszélve az olvasókö-
zönségre is gondol: „*Egynémely vers okvetlenül súrolja a szokványos jóízű szokványos*
határait. Itt azonban fölvetődik a hűség és az eufémia viszonya. Én a hűség mellett – a
hang hűsége mellett – döntöttem. Általában is fordítói ars poeticám alaptörvénye ez.
Egyébként kötve hiszem, hogy amit a reneszánsz fül elbírt, az a mai ember füle számára

---

⁴⁸ Kálnoky László ford.

⁴⁹ Csorba Győző ford.

⁵⁰ Hivatkozhatunk a fordításokra: az irodalomtörténet rég kimondta már, hogy „*a pannóniai költő*” – a
kiváló tolmácsolásoknak köszönhetően – „*lassan már magyar költővé válik*”. V. ö. Gerézdi Rabán:
Janus Pannonius. (2.) 246. p. Hogy epigrammáinak mennyire kitűnő fordításai vannak, fémjelzik a
dolgozatban idézett példák!

⁵¹ Gerézdi Rabán: *Janus Pannonius*. (2.) 231. p.

⁵² U. o.

sok lenne. Persze, ha nincs tele előítéletekkel vagy álszeméremmel.⁵³ Igen, mint láttuk, vannak e költőnek – eufemizmussal élve – nem szalonképes szavai... Pornográf és obszcén elemeket is tartalmaznak epigrammái. De – mint utaltunk már rá – szarkasztikus, szatirizáló céllal!⁵⁴ A zseniális irodalomtörténész, Horváth János patikamérleg-pontosságú megfogalmazása szerint: „Úgynevezett obszcenítésában valójában fölötte áll az obszcénnek, csak tárgyul használja, hogy legyen mit kinevetnie, tudósan, szellemesen vagy csúfondárosan kifiguráznia.”⁵⁵ Hasonlóan vélekedik Szalay Károly: „A durva szó, nyers és egyértelmű megnevezés tagadás, degradáció is lehet egyben. A szókiválasztásban egy-fajta erkölcsi állásfoglalás, kritikus véleménynyilvánítás fejeződik ki.”⁵⁶

A szókimondással, illetve a szatirizálásra legmegfelelőbb szavak kiválasztásával függ össze a Janus-versek újabb nyelvi jellemzője: a testi-lelki szerelem leírásának hiteles, érzékeltes, szemléletes, erősen evokatív leírása – az a pontosság, amelyet kizárólag megélt élmények ihlelhetnek. Mert noha „például egy bizonyos Orsolya titkos bájainak megörökítéséhez a középkorban szentnek tisztelt Vergilius Aeneise híres hatodik énekének alvilág-leírásából kölcsönözte a fordulatokat és a színeket (De vulva Ursulae)”⁵⁷, s bár „a De vulva Ursulae címen hírhedtté vált négy Janus-epigramma ihletői kétségkívül Beccadelli azonos című, illetve hasonló tartalmú versei voltak”⁵⁸, a nemi konzummúlásról – álljon rendelkezésére, lebegjen előtte bármiféle minta – aligha írhatott volna ennyire pontosan s tökéletes művészettel az, aki élmény hiányában próbálkozik a fogalmazással: „Édes a húsod, a szád kedves, bűbájós az arcod, / s míg nem kezdjük, egész lényed imádnivaló. / Ám, ha csináljuk már, oly könnyen csusszan az öcskös, / mintha nem is mindzso volna, amit döfögel. / Nem leli oldalait, végét, s úgy véli az árva: / légben inog valahol, vagy folyadékba esett. / S mert a szegény ily bő lyukban tüsténkedik, izzad, / célját émi bizony nem sikerül sehogyan. / Nem használ sem a far-játék, sem a mellet-a-mellhez, / az se, ha válmagasig rándul a comb, meg a térd. / Meghíusul minden küzdés, meddő az igyekvés, / céltalanul lihegünk, fájnak a csontok, az öl. / Vagy ne eressen rád soha senkit az Ég szeretőnek, / Orsolya, vagy csak olyan kant, aki győzi veled.”⁵⁹ Mondandónk alátámasztására álljon itt ugyanennek a versnek egy másik fordítása: Mézes a nyelved, bársony a tested, csábos az arcod, / S Orsolya, munka előtt tetszel egészebe’ nekem. / Ám ha terád feköszök, fütyim úgy lezuhan valagadba, / Hogy nem punciba bújít, sejtteni kezdi legott. / Oldalait s fenekét nem is érzi, akár ha a roppant / Légben lengene vagy tóba merülne alá. / Csak dözsöl tehetetlen-erőtlen a szörny hasadéokban, / kéjre hiába eped makkja gyötörve,

⁵³ U. o. (Külön kellene foglalkozni ezzel összefüggésben a bevezető sorok említette speciális befogadói világ, a középiskolások és költőnk kapcsolatával. Egyáltalán azzal: hol húzható meg a szellemi termékek határa abban a tekintetben, hogy mi az, amit szabad, sőt kell a kezükbe adni, mi az, amit nem... S van-e egyáltalán, amit nem szabad vagy nem kell? A szókimondó értékes irodalmi művek elzárhatók a kamasz, a serdülő korosztálytól? Itt csak néhány példára szorítkozunk: Ady: *Vad szírtetön állunk*; Weöres Sándor: *Psyché*, illetve *Fairy Spring*; Faludy György: *Test és lélek* című műfordításkötete.)

⁵⁴ Lásd a 22., 23. hivatkozást!

⁵⁵ Horváth János: i. m. 83. p.

⁵⁶ Szalay Károly: i. m.

⁵⁷ Gerézdí Rabán: *Janus Pannonius*. (2.) 231. p.

⁵⁸ *Régi magyar szöveggyűjtemény I.* In: Kempelen Farkas Digitális Tankönyvtár (hik.hu).

⁵⁹ *Még mindig Orsolya mindzsojáról.* Csorba Győző ford.

szegény. / Mit se segél fara tánca vagy átkaroló szorítása, / S nem nyújt az se gyönyört,
térde ha vállamig ér. / Kár ez a küzdés, s fogy lihegő kebelem veritéke, / Farkam kínjaitól
fájnak a csontjaim is. / Vagy vaginádat az isteneink szűkebbre szereljék, / Vagy neked ad-
janak dákót ők, megfélelőt.”⁶⁰

A citált számos költeményben oly telitalálatosan, pontosan fogalmaz a beszélő, hogy meggyőző(he)ti olvasóját arról: a szüzesség nemcsak elméletben, a gyakorlatban is idegen lehetett ettől az életes fiútól, a kamasz *Janus Pannoniustól*. Oly láttató, evokatív erejük e strófák, mint *Krúdy* vagy *Ady* csókról, érintésről írott szövegei, a „vad szirttetőn állunk” mélységeit és magasságait átélő alkotókéi. Élmény híján, pusztán kölcsönélménytől vezéreltetve szinte lehetetlen volna olyan színvonalon írni, amilyen nivón e *Janus-költemények* megszólalnak. Valami hiányozna. Márpedig ezek a 15. századi versfutamok e tekintetben sem keltenek hiányérzetet. Mint *Gerézy Rabán* is mondja: e versek „tömörök, kerekék, rafinált irodalmi igényel kiszámítottak”.⁶¹ Szellemesek. Összetett a humoruk. Nyelvi megalkotottságuk rendkívül művészi.⁶² Megítélésünk szerint *megéltésgről* tanúskodnak.

Az a tudat, hogy *Janus Pannoniust*, illetve versének beszélőjét nem merevítjük élettelen, aszkéta szoborrá, semmit sem von le a költő és az ember érdemeiből. Amint nem lesz senki értő szemében a férfiasabb, ha azt feltételezzük, hogy önkontroll nélkül merült volna meg a nemi mocskokban. Hogy mennyire *humanista* volt a szerelemben is, éltetve az emberpár kapcsolatában a kék üdvvé magasodásának, a testi szerelem egyszersmind lelkivé finomulásának lehetőségét, s mint minden nagy művész, mennyire a szépség koldusa volt, mennyire a mindenséggel mérte magát ez a több mint félezer éves poéta, arra álljon itt egy három disztichonból komponált epigrammája – legyen az övé *az utolsó szó* (a legszorosabb értelemben is):

Ágnes, drága szívem, ha szemembe tekintsz, a szemedből
csillagpárt látok sütni felém ragyogón.
Mégpedig egyik legfénylőbbet az égen, amelyben
Vénuszot tartja a Főisten a karjai közt.
Vagy pedig azt, melyben fönt, messze, az égi tüzek közt
Arcturushoz forr Sirius, őt öleli.⁶³

⁶⁰ *Orsolya muffjáról*. Török László ford.

⁶¹ Gerézy Rabán: *Janus Pannonius*. (2.) 231. p.

⁶² A szellemesség, a humor, a nyelvi megalkotottság külön dolgozat tárgya lehetne.

⁶³ *Ágnesről*. Csorba Győző ford. Kardos Tibor tolmácsolása az üdv gondolát a *menny* szó szerepeltetésével erősíti. Íme a költemény első két sora az ő fordításában: „Életem, Ágneském, ragyogó szemeidbe tekintek, / S mintha a menny páros csillaga tűnne elém.”

A fordítások lelőhelyei: *Janus Pannonius Összes Munkái*. Közrebocsátja: V. Kovács Sándor. (Bp. 1987.); *Régi magyar szöveggyűjtemény I*. In: *Kempelen Farkas Digitális Tankönyvtár* (hik.hu); *Janus Pannonius: Pajzán epigrammák*. Szerkesztette, fordította, az utószót írta és a jegyzeteket készítette: Csorba Győző (mek.oszk.hu).